

Looduskaitse? Ei. Inimesekaitse!

Marek Sammul

Inimene on üks paljudest liikidest ökosüsteemis. Tõsi, väga võimekas liik. Kuid ka inimene ei ole oma keskkonnast sõltumatu: ta vajab toitu, vett, kaitset välismõjude ja teiste olendite eest. Ent õppinud lähimat keskkonda endale meelepäraseks kujundama, oleme kaotanud reaalsustaju ja ohutunde. Levides ja uusi paiku asustades oleme tarbinud ressursse, ammendanud osa neist, eritanud lõpmata palju jääkprodukte ja muutnud keskkonda. Maa keskkond on kujunenud eluta ja elusate osade vaheliste pikaajaliste vastasmõjude tulemusena. Vaid tänu keerukale tagasisidele ainerings püsib süsteem suhtelises tasakaalus. Tasakaalustusmehhanismides osaleb kogu elustik. Üksteise arvukust ja aktiivsust vastastikku mõjutades ja sellest sõltudes, ressursse tarbides ja jääke eritades kujundavad kõik liigid üheskoos mikrokliima, kooslused omakorda mesokliima ja kõik see koos globaalse kliima, globaalse aineringe.

Inimene on oma tegevusega Maa kliimat ja aineringet drastiliselt mõjutanud. Üleüldisest kliima soojenemisest on kuulnud vist küll igäüks. Peale selle paistab inimene silma suure ühtlustajana. Looduslikud kooslused asendatakse põllumaaga, mitmekesised metsad puupõldudega, jõed kanalitega, üle kogu ilma kasvatatakse samu põllukultuure ja loomi, isegi samu sorte ja tõugusid. Tagatipuks asendub kohalik kultuur, sealhulgas tavapärase maakasutusviis, ühe suure maailmakultuuriga.

Kuid ühtlustatud ja ühetaoline süsteem ei pruugi Maa kliima ja keskkonna reguleerimise ning stabiliseerimisega toime tulla. Globaalne süsteem vajab erinevaid koostisosi, teatud keerukuse astet, et säilitada oma toimimine. Homogeensete süsteemide tasakaaluolek ja selle tingimused on õrnad ning selline süsteem kergesti tasakaalust nihutata.

Maa ainerings on loendamatu hulk otseseid ja kaudseid seoseid süsteemi eri osade vahel, mis võivad põhjustada nii stabiliseerivat kui ka destabiliseerivat tagasimõju ja pöördumatuid muutusi. Suur hulk koostisosi ja tagasisidemehhanismide omavaheline põimumine põhjustavad süsteemi mittelineaarse dünaamika ning ühe selle omapära: mitme tasakaalupiirkonna ja koondumispunkti olemasolu. Ühtlustades, süsteemi lihtsustades ning samal ajal ainevoogusid globaalses süsteemis suures mahus muutes on inimene võtnud suure riski. Riski lükata Maa kliima mõnda sellisesse arenguritta, kus praegune seisund enam ei taastu. Süsteem võib stabiliseeruda mõnes uues olekus, kus praegu domineerivad eluvormid ja liigid muutuvad marginaalseiks või kaovad üldse. See poleks Maa arengus esimene kord. Tõenäosus, et elu elab üle ka järgmise, inimese põhjustatud globaalse kliimakatastroofi, on üsna suur. Küllap ajapikku tekivad jälle uued domineerivad liigid ja ökosüsteemid, mis suudavad uut keskkonnatingimuste kompleksi stabiliseerida ja kujundavad uue kliima. Ent tõenäosus, et inimene sellesse uude olekusse ei sobi, on samavõrra suur. Me oleme küll liigina võimekad, kuid oma võimekuses hävitame enda säilimiseks vajalikke tugisüsteeme, alates puhast joogivett tagavatest märgaladest ja lõpetades kultuuri aluseks olevate energiaallikatega.

Looduskaitse on seadnud endale eesmärgiks säilitada praegune keskkond ja selle tagamiseks vajalik looduslik mitmekesisus, looduslikud kooslused. Suures osas on selle ajendiks, olgu või teadvustamatult, inimesele sobivate keskkonnatingimuste tagamine, et säilitada endale ja oma järglastele elamisväärset olud. Rõhutades loodus- ja keskkonnakaitsest kõneldes enam inimesekaitse osa oleks ehk looduskauge mõtlemisega inimestelegi kergem selgitada, et looduslike koosluste arvel majandust või eraomandit arendada on lühinägelik. Et mitte öelda enesetapp.

Marek Sammul (1973) on filosoofiadoktor (taimeökoloogia), töötab EPMÜ zoologia ja botaanika instituudis teadurina.